

ТУРКИСТОН АССРДА ЯНГИ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ АМАЛГА ОШИРИЛИШИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Акбаева Зебинисо Джалолиддиновна

СамДУ, тарих факультети Ўзбекистон тарихи кафедраси доценти

Аннотация: XX асрнинг 20 йилларида Туркистон ўлкасида амалга оширилган янги иқтисодий сиёсат ўлка ҳаётининг ижтимоий иқтисодий соҳаларига ўз таъсирини кўрсатди. Ушбу давр тарихини ўрганиш ҳозирги кундаги долзарб илмий масалалардан ҳисобланади. Мазкур мақолада Туркистон АССРда янги иқтисодий сиёсатнинг амалга оширилиши жараёни ва уларнинг натижалари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: маҳаллий аҳоли, Туркистон Компартияси, Т.Рискулов, Россия империяси, янги иқтисодий сиёсат, “Ҳарбий коммунизм” сиёсати.

Аннотация. Новая экономическая политика, осуществлявшаяся в Туркестанском крае в 1920-е годы, оказала влияние на социально-экономические сферы жизни страны. Изучение истории этого периода является одной из актуальных научных проблем. В статье анализируется процесс реализации новой экономической политики в Туркестанской АССР и ее результаты.

Ключевые слова: местное население, Коммунистическая партия Туркестана, Т. Рыскулов, Российская империя, новая экономическая политика, политика «военного коммунизма».

Abstract. The new economic policy implemented in the Turkestan region in the 1920s influenced the socio-economic spheres of the country's life. The study of the history of this period is one of the current scientific problems. The article analyzes the process of implementing the new economic policy in the Turkestan ASSR and its results.

Key words: local population, Communist Party of Turkestan, T. Ryskulov, Russian Empire, new economic policy, policy of “war communism”.

Маълумки, Туркистон ўлкасида XX асрнинг 20-йилларида амалга оширилган янги иқтисодий сиёсат ўлка ҳаётининг турли жабҳаларига ўзининг таъсирини ўтказди. Мазкур сиёсатнинг амалга оширилишидан кўзланган асосий мақсад ўлкада қарор топган болшевиклар ҳукмронлигини мустаҳкамлаш ва уни янги босқичга олиб чиқиш ҳисобланар эди. Ўлкада амалга оширилган янги иқтисодий сиёсат тарихини ўрганиш ва таҳлил этиш совет даври тарихини ёритишда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Туркистон АССРда 1920 йилларнинг бошларида юзага келган вазият совет давлатининг барбод бўлиш хавфини янада кучайтириб юборди. Туркистон АССР да болшевиклар томонидан юритилган номақбул иқтисодий сиёсат маҳаллий хусусиятларни эътиборга олмаганлиги учун халқ хўжалигида ўзининг фожеали изларини қолдириши билан биргаликда, ўлка халқларининг норозилигини келтириб чиқарди.

Туркистон ўлкасидаги инкироз, асосан, ўтроқ яшовчи маҳаллий аҳолининг хўжалик ҳаётига салбий таъсир қилди. Сал кейинроқ ўтказилган ҳисоб-китобларга қараганда, ўтроқ маҳаллий аҳолининг сони ва хўжаликлари миқдори кескин камайиб кетган. Фақат, рус аҳолисининг сони ва хўжаликлари ўртасида ўсиш кўзга ташданади [2, 65].

Туркистон ўлка Мусулмонлар Бюросининг раиси бўлган Турор Рисқулов Туркистон Компартияси III-Ўлка Съездида 1919 йил 6-июнда қилган маърузасида шундай деган эди: “Фарғонада Совет ҳокимияти йўқ, у фақат рус аҳолиси бор шаҳарлардагина мавжуд. Мусулмон қишлоқларида эса совет ҳокимияти мавжуд эмас, у ерларда Николай давридаги тартибсизликлар ҳукм сурмоқда, пристав ва волость бошқарувларининг ўрнига комиссар ва қароқчилар тўдаси келишган” [4, 99].

Турор Рисқулов ўз маърузасида партия раҳбарлиги ниқоби остида иш юритган коммунистларнинг маънавий қиёфаси нақадар тубан эканлигини ҳам очиқ ташлайди. Мусулмонлар ҳеч қандай гуноҳсиз отиб ташланаётганликларини, советларнинг ўзи уларни “миллатчи” қилаётганлиги кўрсатилади. Туркистонда совет ҳокимияти ўрнатилганидан сўнг, қисқа давр ичида болшевиклар ҳукмронлиги қандай оқибатларга олиб келганлиги миллий коммунист Т.Рисқулов томонидан ана шундай тарзда тасвирланади.

Туркистонда 1917 йилнинг қишида бошланган очарчилик болшевикча режимнинг оғир сиёсати натижасида тобора кучайиб борар эди. 1918 йилнинг 20-ноябрда Туркистон АССР да Очарчиликка қарши курашиш Марказий Комиссияси тузилди. Комиссия раиси Т.Рисқулов ўз таржимаи ҳолида ёзганидек, “...ҳақиқатан ҳам, кўчалар, ариқлар бўйида ва қишлоқларда ўлаётган миллионлаб йўқсиллар ва болаларни қутқариш керак эди, ўша вақтдаги ҳокимият бунга панжа орасидан қарар эди” [6, 4-15].

Маълумки, Фарғона вилоятида очарчилик 1917-1918 йил қишидан бошланган эди. Бу очарчилик 1921-1923 йилларда авжига чиқди. Очлик оқибатида энг кўп болалар қирилиб кетди. Бу даврда водийдаги шаҳарлар атрофи оч қолган одамлар

билан тўлиб кетган эди. Қишлоқлар ва шаҳар кўчалари ҳар куни очликдан ўлган ўнлаб ва юзлаб одамларнинг мурдаларига тўлиб кетган бўлиб, бу ҳолат даҳшатли манзара ҳосил қилган[5, 2]. Масалан, 1922 йилда Фарғона вилояти Очлик муаммоларини тугатиш комиссиясига бир қишлоқ вакилининг хабар беришича, у станцияга етиб келгунча 30 чақиримча йўл устида 17 нафар жасадни одаял, ёстиқ ва кетмонларини чангаллаганча ўлиб ётган ҳолида кўрган. Бу шўрликлар балким, рўзгорларидаги сўнгги буюмларини олиб, нонга айирбошлаш учун бозорга отланганлар ва йўлда очликдан қазо қилганлар. Марказга жўнатилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари ва ёқилғининг миқдори ой сайин кўпайиб борарди. Хужжатда келтирилишича, 1921-1922 йилларда Туркистондан Россияга 4.400.000 пуд ғалла жўнатишган[7,18]. Ўша пайтда дон етиштиришга ихтисослашмаган Туркистон қишлоқ хўжалиги учун бу катта миқдордаги ҳосил ҳисобланади. Чунки, Туркистон ўлкаси Россия империяси томонидан босиб олингач, ўлкадаги ғалла майдонлари ҳисобидан пахта экиладиган майдонлар кенгайтирилиб, ғалла Россиянинг Марказий губернияларидан бу ерга ташиб келинар эди. Туркистонда Большевиклар ҳокимият тепасига келгач, Россиядаги фуқаролар уруши натижасида, ўзлгага ғалла келтириш деярли тўхтаб қолган эди[3, 79-80].

Совет Россиясида 1921-1922 йилларда юз берган даҳшатли оччилик тўғрисида хорижлик олимлар ўз фикрларини билдириб, бу ҳолатни “ҳарбий коммунизм” сиёсатининг натижаси деб ҳисоблайди. Крестьянларнинг оммавий равишда эксплуатация қилиниши натижасида мамлакат тарихидаги энг йирик очарчилик 1921-1922 йилларда бўлиб, бунинг оқибатида тахминан 5 млн. киши ҳалок бўлди.

Янги иқтисодий сиёсатни амалга ошириш жараёнида бир қатор зиддиятлар намоён бўлди. Уларнинг энг асосийси, янги иқтисодий сиёсат принципларининг ҳукмрон коммунистик мафкура ғоясига мос келмаслигида кўринади. Янги иқтисодий сиёсатнинг асосий вазифаси фақат совет тузумини мустаҳкамлашга хизмат қилиши лозим эди. Бироқ, коммунистик таълимотда мулкчилик шакллариининг хилма-хиллиги, хусусий мулкчилик ва тадбиркорлик иқтисодий ва сиёсий фикр эркинлиги инкор этиларди. Янги иқтисодий сиёсат йўлининг зиддиятлари уни Туркистонда амалга оширишда очик-ойдин кўзга ташланди. Туркистонда янги иқтисодий сиёсат бир қатор йўналишлар бўйича марказий Россияга нисбатан бирмунча кечроқ ўтказила бошланди. Туркистон ўлкасида “ҳарбий коммунизм” сиёсатининг таъсири кучли эди. Туркистондаги янги иқтисодий сиёсат йўли Туркистон Компартиясининг VI Съезди (1921 йил август)

ва Туркистон АССР Советларининг Х Съезди (1921 йил сентябр) қарорларида тасдиқланди [1, 133-136]. Уларда Ўлканинг иқтисодий ривожланиши Совет тузумининг мустақамланиши ва социализм қурилиши билан боғланди. Буларнинг барчаси соғлом бозор муносабатларини ривожлантиришга монелик қилиб, ўлканинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишга салбий таъсир кўрсатар эди.

Туркистон АССР МИК 1921 йил апрел-май ойларида республика миқёсида янги иқтисодий сиёсатни ўтказишга оид қатор қарорлар қабул қилган эди. Хўжалик бошқарувининг янги шароитларига ўтиш бошқарув соҳаларини қайтадан ташкил этиш билан боғлиқ ҳисобланади. Туркистон ўлкасининг иқтисодиётини дастлаб ТАССР Халқ Хўжалиги Марказий Кенгаши бошқарар эди.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, янги иқтисодий сиёсат йўлининг ўзига хос хусусияти товар пул муносабатларининг жонланиши савдо ва айрибошлаш шакллариининг “Ҳарбий коммунизм”га хос бўлган турли чеклашлардан озод бўлиши ҳисобланар эди. Аммо, кейинги даврда болшевик ҳукмдорлари томонидан амалга оширилган сиёсат натижасида мазкур иқтисодий янгиликлар амалда йўққа чиқарилди. Хусусан, хусусий мулкчилик, тадбиркорлик билан шуғулланиш, бозор тамойилларини тамоман инкор этиш йўли танланди. Натижада, шусиз ҳам абгор аҳволда бўлган Туркистон ўлкаси иқтисодиёти таназзулга юз тутди. Бу эса, ўз навбатида, Туркистон ўлкаси халқ хўжалиги ҳаётига ўзининг салбий таъсир кўрсатган омиллардан бирига айланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Коммунистическая партия Туркестана в резолюциях съездов и конференций. – Ташкент: “Узбекистан”, 1988. –С.133-136.
2. Отчёт о деятельности СНК и Экономического Совета Туркестанской Республики на 1 октября 1922 г. – Ташкент: Изд. ТЭС, 1922. –С.65.
3. Ражабов Қ., Ҳайдаров М. Туркистон тарихи (1917-1924 йй). – Тошкент: “Университет”, 2002. 79-80 бетлар
4. Рыскулов Т. Революция и коренное население Туркестана. Часть I. 1917-1919 гг. Ташкент: Узбекгосиздат, 1925. –С.99.
5. Фарғона вилоят Давлат Архиви. 435-Фонд, 174-иш, 2-варақ.
6. Ўзбекистон МА. 86-фонд, 1-рўйхат, 1525-иш, 4-15 варақлар.
7. Ўзбекистон МА. 18-фонд, 2-рўйхат, 19-иш, 18-варақ.